

Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?

Erinç YELDAN*

Re-Financialization Of Capitalism And The 2007/2008 Global Crisis Where Does Turkey Stand In The Crisis?

Abstract: This paper investigates the 2007/2008 crisis which has been hailed as the most devastating (and complex) crisis of capitalism since the great depression of 1929. It further discusses the future trends in global capitalism with special emphasis on the expected future developments that are likely to be experienced in Turkey and the world economy at large. The main argument of the paper is that the 2007/2008 crisis had not been the end result of a series of technical errors or ad hoc developments that occurred on their own, but should be regarded as the result of the systemic imbalances of capitalism in the last three decades. Thus, in order to evaluate the conditions of the global crisis more clearly, it is found pertinent that the underlying structural causes of the current crisis waves ought to be studied. The paper further investigates the channels through which the Turkish economy is likely to be affected from the global crisis; seeks out viable policy options to combat these effects; and finally discusses some of the lessons that can be derived from the crisis conditions in terms of economic policy.

Geçtiğimiz yılın yaz aylarında Amerikan konut kredileri (*mortgage*) ve vasıfsız kredi (*subprime credit*) piyasalarında başgösteren “çalkantılar”, gittikçe şiddetlenen salınımlar halinde “küresel bir krize” dönüştü. O günlerden bu yana, Amerika’da *Bear Sterns*, İngiltere’de *Northern Rock* bankalarının 2008’in bahar aylarındaki kurtarma operasyonlarını *Freddie Mac* ve *Fannie Mae* adlı sigorta/yatırım şirketlerinin fon idaresinin kamulaştırılması izledi. Amerikan Federal Reserve Başkanı **Ben Bernanke** “*krizin seyrinin en kötümser tahminleri bile aştığını*” söylüyor; IMF’nin icra direktörü **Dominique Strauss-Kahn** ise “*küresel krizin daha ortasında olduğumuzu*” savunarak, “*daha da kötü günlerin yaşanabileceği*” uyarısını yapıyordu. Bu şartlar altında Amerikan hükümeti, serbest piyasa savunucularının bütün tezlerini ve dogmatik inançlarını bir tarafa bırakarak, eşi benzeri görülmemiş bir müdahale paketini Kongre’ye sunmaktan çekinmedi.

* *Prof. Dr. Bilkent Üniversitesi*

Söz konusu müdahalenin bedeli 5 trilyon dolar olarak ölçülmekteydi. Ancak tüm bu yüklü kurtarma paketlerine rağmen krizin yaygınlaşması önlenemedi ve 150 yıllık yatırım şirketi *Lehman Brothers* ve *Merryl Lynch*'in iflası haberleri ortalığı alt üst etmeye yetti. 2008'in yaz aylarının sonuna doğru tam düzlüğe çıkılmış, borsalar “krizi atlattık” sloganlarıyla coşku içerisine sürüklenmişken, bu sefer de krizin “reel sektörleri” etkisi altına almakta olduğu gözlenmekteydi.

Bu yazıda kapitalizmin 1929 buhranından bu yana en şiddetli (ve karmaşık) krizi olarak nitelendirilen 2007 ve sonrasını tartışmaya açacağız. Öncelikle vurgulayalım ki, 2007 krizi kendi kendine gelişen rastgele olaylar sonucu değil, kapitalizmin sistemik istikrarsızlıklarının birikiminin sonucu patlak veren uzun bir zincirin son halkasıdır. Bu tarihsel olaylar zincirini daha iyi betimleyebilmek için mevcut kriz dalgasının köklerinde yatan yapısal nedenleri irdelememizde yarar görmekteyiz. Yazının bundan sonra gelen ilk bölümü bu konuya ayrılmıştır. Türkiye'nin krizden etkilenme biçimleri ve krizin aşılmasına yönelik politikaların neler olabileceği konuları ikinci bölümde tartışılacaktır. Yazının üçüncü bölümü genel değerlendirmelere ve krizden iktisat kuramı ve siyaseti anlamında çıkartabileceğimiz derslerin tartışılmasına ayrılmıştır.

1. Krizin Yapısal Nedenleri

Küresel çaplı “genişleme ve kriz” süreci kuşkusuz insanlık tarihinde ilk defa yaşanmıyor. Kapitalizmin yaklaşık 600 yıllık tarihi boyunca bir çok kez küresel boyutta genişleme ve kriz olgularına tanıklık edildi. Ancak, kapitalizmin küresel genişleme-kriz süreçleri hiçbir zaman basit ve tekdüze bir dalgalanmadan ibaret olmamıştır. Nitekim, mevcut kriz dalgasını bundan önceki tüm kriz süreçlerinden ayıran çok önemli bir olguya işaret etmemiz gerekmektedir: *mevcut küresel kriz, insanlık tarihinde paranın hiç bir altın ya da değerli madenin standardına bağlı olmadığı hayali değerlerin hüküm sürdüğü bir finansallaşma sürecine denk gelmiştir.*

Günümüz finansal küreselleşmesini, kapitalizmin tüm önceki küresel çaplı genişleme – kriz evrelerinden ayırd eden en önemli özellik, günümüzde paranın değerini belirleyecek bir standardın olmayışıdır. Özetle, günümüz kriz döneminde paranın değerini belirleyecek bir “çapa” bulunmamaktadır.

Paranın ve dolayısıyla finansal varlık değerlerinin saptanamaması, “belirsizliğin” bir türlü giderilememesine ve küresel piyasalarda “güvenin” bir türlü kurulamamasına neden olmaktadır. Halbu ki Amerika'nın New Hampshire eyaletinin Bretton Woods şehrinde 1944 yılında kurgulanmış olan uluslararası finansal sisteminin parasal ekonomiye ilişkin temel bir çapası bulunmaktaydı: dolar altın standardında, diğer ulusal dövizler ise Amerikan dolarına sabit kurlar aracılığıyla bağlı durumdaydı. Dolayısıyla Bretton Woods sisteminde paranın değerini belirleyen çapa, sabit kur sistemi tarafından verilmiş idi. Böylelikle, döviz

spekülasyonu ve dolayısıyla risk ve belirsizlik unsurları da Bretton Woods sistemi tarafından ayıklanmış olmaktadır.

1950 sonrasında inşa edilen *Bretton Woods* sisteminin ayırddedici özelliği Amerikan dolarının küresel pazarlarda temel alışveriş parası olarak kullanıldığı ve döviz kurlarının da ABD dolarına görece sabitlendiği bir parasal sistemin kurgulanmış olmasıydı. Bir yandan da emek ile sermaye arasında göreceli bir “barış” ortamı, devletin “sosyal” işlevlerinin devreye sokulmasıyla sağlanmaya çalışılmaktaydı. Dönemin sanayileşme modeli “*kitlesel tüketim için, kitlesel üretim*” anlayışına uygun olarak montaj hattında standardize edilmiş sanayi mamüllerinin imalatına dayanmaktaydı. İşçiyi sadece “maliyet” unsuru değil, aynı zamanda “tüketim talebi” unsuru olarak değerlendiren bu sistem, sonraları *Fordizm* sözcüğüyle nitelendirilecekti.

Kapitalist dünya 1950-1974 arasını baş döndürücü büyüme hızlarıyla geçti. Söz konusu dönemde dünya ekonomisinin büyüme hızı yüzde 2.9’a ulaşmış; Asya, Afrika ve Latin Amerika’nın yoksul emekçileri tarihte ilk defa reel gelirlerinde bir artış olanağı yaşamışlardı. Bu niteliklerinden ötürü 1950-74 arası iktisadi büyüme yazınında “*altın çağ*” diye nitelendirilir oldu.

Ancak, bir yandan da artan küresel rekabet ile birlikte kapitalizmin değişmez yasaları işlemektedir. Üretim kitleselleşip sermaye birikimi yoğunlaştıkça kâr oranlarında da kaçınılmaz bir düşüş boy gösteriyordu. 1960’ların ortalarından başlayarak hemen hemen tüm kapitalist dünyada sanayi kârları gerilerken, altın çağın sonuna yaklaşılmakta olduğu anlaşılmaktaydı. Sermayenin ulusal sınırlar içindeki birikim temposu yeni yatırımları gerçekleştirmek için çok daha yüksek kârları gerekli kılmaktaydı. Ancak sermayenin kârlılığı içinde bulunduğu ulusal pazarın büyüklüğü ile sınırlı durumdaydı.

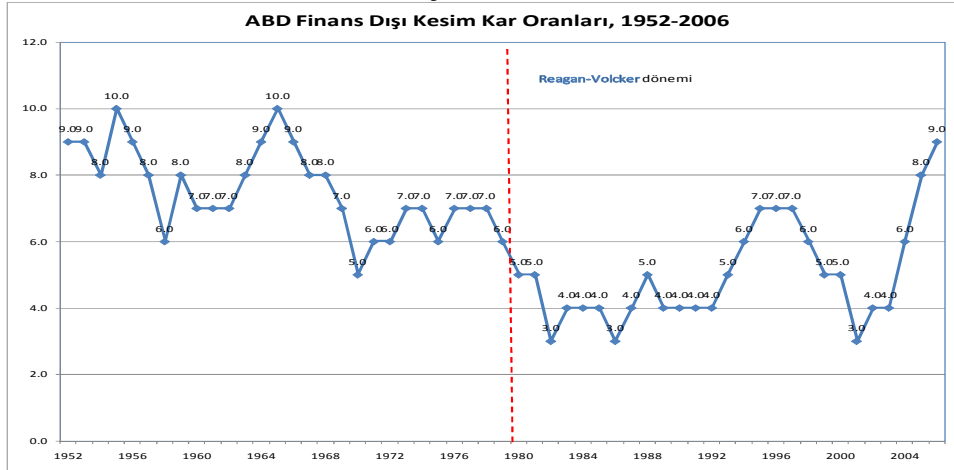
1-1. Altın Çağın Sonu, Kapitalizmin (Yeniden) Finansallaşması

Yakın tarih, “*kitlesel tüketim için kitlesel ve standart üretim*” anlayışına dayalı *Fordist* sistemin iç çelişkilerinin 1960’ların sonlarına doğru artık iyiden iyiye belirginleşmiş olduğunu göstermektedir. 1960’lı yılların sonunda, kapitalist sistemin eksik talep/aşırı üretim krizlerine sürüklenmeden kendini yenileyebilmesi için sürekli olarak genişleyici politikaların uygulanması gerekiyor; dahası, sermaye sınıfı emekçi sınıfların giderek yükselen taleplerini karşılamakta zorlanıyordu. Bütün bunların yanında finans sistemi sabit kur rejimi ve kontrol altında tutulan sermaye piyasalarından yeterli gelir elde edemiyor, finansal sermaye tekrardan 19. yüzyıldaki akışkanlığına özlem duyuyordu. Keynesgil iktisat öğretisinin “finans *ulusal* bir meseledir” anlayışına dayalı düzenleyici politikaları finans sermayesi için artık dayanılmaz bir baskı unsuruna dönüşmüştü.

Kapitalizmin 1970’lerde içine girmiş olduğu bunalımın ve tıkanmanın doğrudan bir göstergesini veren aşağıdaki şekil, ABD finans dışı sektörlerinde

gerçekleşen kâr oranlarını sergilemektedir. Şekilde geçen veriler Şikago Roosevelt Üniversitesi öğretim üyesi, değerli meslektaşım **Özgür Orhangazi**'nin bir çalışmasından derlenmiştir. Dr. Orhangazi'nin verileri, ABD'de 1960'ların ortalarından başlayarak kâr oranlarındaki çarpıcı gerilemeyi net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 1

Kaynak: Orhangazi, Özgür (2008) *Financialization and the US Economy*, Edward-Elgar Publications.

Altın çağın sonunu hazırlayan diğer üç olgu daha çok finans sisteminin yapısı ile ilgilidir. Kısaca anımsayalım.

• **Amerikan dolarının altın standardını terk etmek zorunda kalması ve finans sermayesinin hegemonik gücünün genişlemesi.** ABD ekonomisi 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde Vietnam savaşının finansmanı artık standart genişlemeci maliye politikaları kullanılarak sürdürülemez durumdaydı. Zira Vietnam savaşının maliyetlerinin yol açtığı bütçe açıkları olağanüstü boyutlarda parasal genişlemeyi zorunlu kılıyor; bunun sonucunda da Amerikan ekonomisinde enflasyonist baskılar şiddetleniyordu. Uluslararası piyasalarda dolar miktarının böyle başı boş bir hızda artmasının bir diğer sonucu da doların altın karşısında sabitlenmiş olan değerinin artık sürdürülemeyecek noktaya sürüklenmesiydi. Dönemin ABD Başkanı Nixon bu baskıların daha fazla göğüslenemeyeceği gerçeğini görerek 1971 Ağustos'unda Amerikan dolarının altın standardına bağlı sabit değerinin bundan böyle söz konusu olmayacağını ve doların fiyatının döviz piyasalarında "serbestçe" belirleneceğini duyurdu. Bretton Woods sistemi teknik olarak sona ermişti.

Dünya para piyasalarında 1971'den bu yana artık standart bir para biriminin olmadığı bir dönem yaşamaktayız. Bu olgu kapitalizmin işleyişi açısından son derece önemlidir. Bu bölümün başında da vurguladığımız üzere, 1971 sonrasında insan toplulukları bütün tarihi boyunca ilk defa bir bütün olarak tüm para birimlerinin değerlerinin herhangi bir standart mala (altın ya da gümüş gibi) bağlı olmadığı bir döneme girecektir. Bir para biriminin diğer paralar karşısındaki değeri piyasa “oyuncularının” beklentilerine, inançlarına ve her şeyden önemlisi “spekülatif oyunlarına” dayalıdır. Bundan böyle kapitalizmin finans piyasalarındaki günlük alım satım işlemleri hızla yükselerek **günde 1.8 trilyon dolara** ulaşacak ve mal üretimi ya da ticareti için gerekli para miktarının kat kat üstüne çıkarak kendi başına hayali bir değerler sistemi geliştirecektir. Spekülatif beklentileri dizginleyecek herhangi bir altın ya da gümüş benzeri sabit bir mal standardının olmadığı bu hayal dünyasında finansal coşku ve kaos dönemleri giderek daralacak ve şiddetini arttıracaktır. Halk deyişiyle “*cin artık lambadan çıkmış*”; risk spekülasyonu ve beklentilere dayalı finansal değerler sistemi bütün piyasalarda belirleyici hale gelmiştir.

Belirsizlik ve riskin başat rol oynadığı böylesi bir değerler sistemi altında kapitalizmin üretken sanayi sermayesine dayalı genişleyici iktisat politikalarıyla idaresi olası değildir. Zira finans sermayesinin mantığı yüksek faiz, yüksek finansal getiri ve düşük enflasyonu amaçlamaktadır. İşsizliğin azaltılması; sabit sermaye yatırımlarının genişleyerek sürdürülmesi; ihracat-ithalat dengesi gibi hedefler finans sermayesinin öncelikleri arasında değildir. Finans dünyası düşük enflasyon ve yüksek faiz gelirlerine ulaşmayı amaçlamakta, bunun için de *daraltıcı* para ve maliye politikalarına gereksinim duymaktadır.

• **Finansal varlıkların hacminin uluslararası ölçekte genişlemesi.**

Altın çağ döneminin finansal varlıkları göreceli olarak sınırlıydı. Genellikle mevduat ve kamu borçlanma senetlerinden oluşan bu sistemi düzenlemek (regülasyon) ve kontrol altında tutmak göreceli olarak daha kolaydı. Faiz hadleri ulusal merkez bankaları tarafından düşük tutuluyor, döviz kuru üzerinde de –bir önceki bölümde aktarıldığı üzere— herhangi bir spekülatif baskının oluşmasına izin verilmiyordu.

Ancak 1970'lere doğru finansal sistemin hacminde uluslararası düzeyde önemli bir genişleme yaşandı.

Öncelikle, **petrol fiyatlarındaki artışın** olası kıldığı mali genişleme bu süreçte önemli bir rol oynamaktaydı. Petrol fiyatları 1974'de iki, 1979'da da dört misli bir sıçrama göstermişti. Petrol ihracatçısı ülkeler elde ettikleri ihracat gelirlerini çoğunlukla batı bankalarında değerlendirmekteydi. Petro-dolar gelirlerinin sürekli olarak bankacılık sisteminde stoklanıyor olması ve atıl kalması kapitalizmin mantığına tümünden aykırı olurdu. Bankaların petro-dolarları krediye dönüştürerek tekrardan sisteme sunması gerekmektedir. Ancak, Keynesgil sistemin “*finans ulusal bir meseledir?*” anlayışına dayalı kontrollü ve düzenleyici

politikaları finans sermayesinin bu coşkulu beklentilerini değerlendirmesinde büyük bir engeldi. Batı bankalarının, başta üçüncü dünyanın yoksul ülkeleri olmak üzere, kredi arayışı içinde olan az gelişmiş ülkeleri hızla dış borçlanmaya sürüklemesi bu arayışın ancak *kısıtlı* bir çözümdü. Bu çevrelere göre “gerçek çözüm” finans piyasalarının tamamen kuralsızlaştırılarak yepyeni finansal ürünlerin –ihtiyati fonlar (*hedge funds*), *repolar*, konut kredileri (*mortgage credits*) vs. vs.— geliştirilmesindeydi.

Finans dünyasının ideologları bu dönemde seslerini yükseltmeye başladılar. “*Finansal baskıya son! (End the financial repression!)*”, McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafından dile getirilen serbestleştirme düşüncesinin sloganı haline dönüştü. Böylece “*finansal sistemin kuralsızlaştırılması ve serbestleştirilmesi*” yeni-muhafazakâr neoliberal politikaların temel şiarı haline dönüştürüldü. Bretton Woods sisteminin genişleyici Keynesgil politikalarının yerini, enflasyonun *biricik* ve *tek* düşman olarak görüldüğü ve her türlü devlet müdahalesinin “*akıl dışı*”, “*popülist*” ve “*verimsiz*” olarak nitelendirildiği ekonomileri daraltıcı politikalar yer almaya başladı. “*Kredibilite*”, “*şeffaflık*”, “*güven ve istikrar*”, “*beklentilerin idaresi*”, “*kurumsal çapa*”, “*yönetişim*” gibi aslında reel ekonomide tam karşılığı tam olarak bulunmayan, ancak finansal değerler sisteminin “*kendin söyle – kendin inan*” dünyasında kaçınılmaz olan yeni tür sözcükler böylece iktisat yazınında yerlerini aldılar.

Keynes ölmüş, muhafazakâr-ortodoks iktisat anlayışı “*rasyonel beklentiler*” ve “*monetarizm*” ekleriyle birlikte iktisat ders kitaplarını işgal etmeye başlamıştı...

Sermaye yanlısı bir dizi siyasi müdahale ile birleştirildiğinde, 1980’lerin ortasından başlayarak ABD’de finans dışı kesimlerin kâr oranları yeniden yükselişe geçti. Kâr oranlarındaki bu artış, reel sektör şirketlerinin giderek *rantiye* gibi davranarak, kârlarının *faaliyet dışı* finansal spekülasyon yatırımlarından beslenmesiyle mümkün olabilmişti. Finansal spekülasyon ve finansal rantlar, sanayi kârlarındaki gerilemeyi telafi etmekteydi. .

Bu arada finansal serbestleştirilmeyle birlikte finansal sermayenin kısa dönemli, spekülatif nitelikli kararları sanayileşme hedeflerinin önüne geçiyordu. Örneğin, **James Petras** ve **Henry Weltmeyer**, reel sektörde kullanılan her 1 dolara karşılık, dünya finans piyasalarında 25-30 dolarlık bir işlem hacmi gerçekleştirildiğini hesaplıyor; 1970’lerde günde yaklaşık sadece 190 milyar dolar hacmi olan dünya döviz piyasası işlemlerinin, 1990’ların başında günde 1.2 trilyon dolara, günümüzde de 1.8 trilyon dolara ulaşmış durumda olduğunu belirtiyordu.. Bu rakamın, dünya ticaret hacminin 70 misline ulaştığı gözlenmekteydi.

Ancak bir yandan da spekülatif kazançların özendirildiği finansal şişkinlik giderek başlı başına bir istikrarsızlık unsuru haline geliyor ve kapitalizmin başıboş ve anarşik niteliklerini de gözler önüne seriyordu.

Dolayısıyla, küresel ekonominin 2007 krizi kapitalizmin finansallaşma sürecinin doğrudan bir ürünüdür. Kapitalizmin merkez ülkelerinde sermaye, artık kâr oranlarını sürdürebilmek için finansal spekülasyonun sanal rantlarına bağımlı durumdadır. (Yukarıdaki şekilde özellikle 2000 sonrasının kâr artışları dikkat çekicidir!). Mevcut krizin aşılması için öne sürülen yeni-düzenlemeler veya denetleyici kurumların oluşturulması gibi girişimler, finans dünyasının bu tatlı kârlılığını engelleyeceğinden, küresel kapitalizmin mantığına aykırıdır. Sermaye yanlısı muhafazakâr ideologların “*şeffaflık*” veya “*yönetişim*” gibi muğlak söz oyunları ile finansal serbestleştirmenin sınırlanmasına karşı durması boşuna değildir.

2. Krizin Türkiye Ekonomisine Olası Yansımaları

Bu durgunluk ve çöküntü sürecinin Türkiye’yi etkilememesi düşünülemez. Peki küresel krizin Türkiye’ye yansımaları neler olacaktır? Bu tür bir değerlendirme için ilk adım olarak Türkiye’nin 2001 sonrasında küresel ekonomiyle olan bağlantılarını irdelememiz gerekecektir.

Türkiye 2001 krizi sonrasında uluslararası piyasalardan kaynaklanan muazzam çaplı bir finansal genişleme ve ucuz kredi olanağına kavuştu. Giderek artan dış açıklar (cari işlemler açıkları) önce yüksek faizlerin cazibesıyla Türkiye’ye akmakta olan sıcak para ile, daha sonraları ise şirket birleşmeleri ve özelleştirmeler ile elde edilen doğrudan yatırım finansmanı ile karşılanmaya çalışıldı. Söz konusu dönemde Türkiye dış borçluluğunu hızla yükseltti. 2003 başında 129.6 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 2008’in Haziran ayı itibarıyla 284.4 milyar dolara yükseldi. 5.5 sene gibi bir sürede biriktirilmiş olan 154.4 milyar dolarlık net yeni dış borcun ana kaynağı ise *özel sektörün* borçlanmasıydı.

Aşağıdaki tablo bu verileri özetlemektedir. Görüldüğü üzere Türkiye 2002 sonrasında küresel finans piyasalarına net borçlanıcı olarak katılmıştır. Biriktirilen borç tutarının neredeyse tamamı özel sektör boudur. Özel sektör içerisinde de *finans dışı şirketler kesiminin* bu borçlanma temposunun öncüsü olduğu görülmektedir. Finans dışı özel şirketler kesiminin 2003 başında 32.8 milyar dolar olan dış borç stoku, 2008 Haziran’ında 124.7 milyar dolara yükselmiş ve dış borçlanmadaki toplam artışın üçte ikisini oluşturmuştur.

Tablo 1

Dış Borç Stoku, Milyar Dolar			
	2002.Ç4	2008.Ç2	Toplam Artış: 2008.Ç4-2008.Ç2
Toplam Dış Borç Stoku	129.6	284.4	154.8
Kamu sektörü + TCMB	86.5	93.9	7.3
Özel Sektör - Finansal	10.3	65.9	55.6
Özel Sektör-Finans-Dışı	32.8	124.7	91.9

Kaynak: TCMB veri dağıtım sistemi, www.tcmb.gov.tr

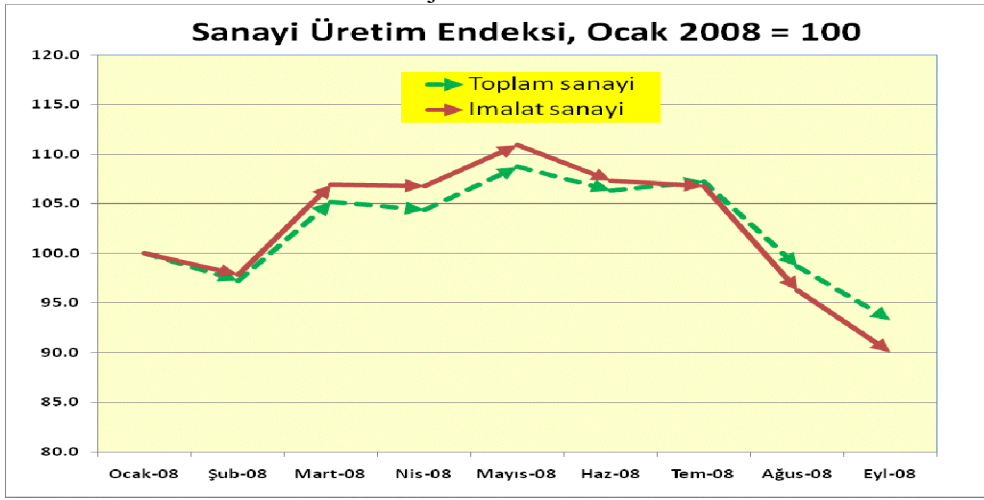
Türkiye 2008 krizini yüksek cari işlemler açığı ve yüksek dış borç bağımlılığı ile karşılamaktadır. Ancak 2008'in yeni küresel koşulları ucuz kredinin olası kıldığı ucuz döviz ve ucuz ithalata dayalı büyüme modelinin artık mümkün olamayacağını göstermektedir.

Dolayısıyla, küresel finans piyasalarındaki daralmanın Türkiye'de öncelikle yüksek ölçüde dış borç biriktirmiş olan ve dış borçlarını çevirmek zorunda bulunan finans dışı reel şirket kesimini etkilemesi beklenmelidir. Bilançolarında yüksek oranlı döviz borcu bulunan şirketlerin yükselen kredi maliyetleri ve döviz kurundaki pahalılaşmadan olumsuz etkileneceği açıktır. Bu sürecin ulusal üretimde gerileme ve artan işsizlik ile birlikte yaşanacak uzun süreli bir durgunluk yaratacağını öngörmeliyiz. Nitekim, Türk sanayiye ilişkin üretim istatistikleri ulusal ekonomide yaz aylarında başlayan durgunluğun artık açık bir gerilemeye dönüştüğünü belgelemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden hazırladığımız aşağıdaki şekil Türk sanayiinde yaşanan daralmanın boyutlarını açıkça sergilemektedir.

Elimizde daha sadece Eylül ayı verileri bulunmasına karşın Türk sanayiinin içine girmiş olduğu kriz tehlikesi açıktır. Türk imalat sanayi Haziran ayındaki yüzde 1'lik gerilemesinin ardından, Temmuz ayında yüzde 3.2 oranında mütevazı bir genişleme kaydetmiş idi. Ancak Ağustos ve Eylül aylarına ait veriler Türk imalat sanayiindeki daralmanın yüzde 10'u aşmış olduğunu vurgulamaktadır. Küresel krizin daha da şiddetlendiği Ekim ayı ve sonrasında Türk sanayiine olan olumsuz etkilerin yoğunlaşması beklenmelidir.

Krizi sadece İMKB'nin kayıpları ve "*cari işlemler açığının finansmanını sürdürebilecek miyiz?*" mantığıyla değerlendirmekle yetinen çevreler, küresel krizin Türk sanayi ve diğer üretici sektörlerine olan *doğrudan* daraltıcı etkilerini görmezden gelmektedir.

Şekil 2

Bu şartlar altında Türkiye ekonomisini 2008'in kalan aylarında ve büyük olasılıkla 2009 boyunca durgunluk ve yaygın işsizlik beklemektedir. Bu gözlemlere ve elimizdeki iktisadi verilere karşın, “Türkiye küresel krizden yeni fırsatlar elde ederek çıkacaktır” savını inandırıcı bulmak çok güç gözükmemektedir.

2-1. Cari İşlemler ve İşsizlik Sorunları Birbirine Bağlıdır

Dış açık, ya da iktisat yazınındaki teknik tabiriyle *cari işlemler açığı*, Türkiye ekonomisinin en önemli kırılganlık noktasını oluşturuyor. 2008 yılında cari açığın milli gelire oranla yüzde 6'ya ulaşacağı hesaplanmaktadır. “Cari açık” kavramı Türkiye ekonomisi kamuoyunun çok yakından tanıdığı bir olgu değildi. Ne oldu da birden bire bu “yeni” kavram bunca önem kazandı?

Sorunun özü şudur: Türkiye geleneksel olarak “ılımlı” düzeyde (ulusal gelire oranla yüzde 1 – 1.5) cari işlemler açığı veren bir ülke konumundayken, 2003 sonrasında cari açık hızla yükselmiş ve ulusal gelirin yüzde 7.5'ine ulaşmıştır. Ancak, “cari açık sorununun” boyutları sadece rakamsal olarak yüksek oluşunda değil, açığın karşılanma (finanse edilme) biçimlerinde de yatmaktadır.

Ulusal ekonomide reel sektörlerin toplam döviz açığını oluşturan cari işlemler açığının kabaca dört ana biçimde finanse edileceği düşünülebilir:

1. Portföy yatırımları (“sıcak para” girişleri)
2. Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY)
3. Yeni dış borçlanma
4. Daha önceden biriktirilmiş uluslararası rezervlerin kullanılması.

Türkiye'nin cari açığının finansmanında 2006'ya değin en önemli kalem *sıcak para* akımları idi. 2003'te yüzde 59'a varan sıcak para finansmanı sonraki

dört yıl boyunca gerilemiş ve 2007’de yabancı finansal yatırımcıların Türk tahvillerinden çıkışları ve yerli bankaların kısa vadeli kredilerindeki geri ödemeler nedeniyle *eksi* değerlere dönmüştü. Bu arada Türkiye, 2006 ve 2007’de toplam olarak yaklaşık 35 milyar dolarlık bir doğrudan yabancı yatırım girişi yaşamış; bu dönüşüm ise resmi çevrelerde aceleci bir iyimserlik ile “*dış açığın finansman kalitesi yükseldi*” başlıklarıyla müjdelenmişti. DYY’nin “dış borç yaratmayan, kalıcı ve istikrarlı” bir dış kaynak türü olduğuna vurgu yapılarak, ulusal ekonominin dış kırılganlığının ortadan kaldırıldığı söylemi de, yerli-yabancı tüm “piyasa oyuncuları”na övgüyle dile getirilmekteydi.

Bu arada, adındaki “yatırım” sözcüğüne karşın, DYY’nin büyük bölümünün ulusal ekonominin sabit sermaye stokunun genişlemesi anlamında yatırım olmadığı; çoğunlukla “edinimler ve birleşmeler” kalemi altında kaydedilen ve ulusal mülkiyetin yabancılara aktarılması anlamına gelen bir el değiştirmesinden ibaret –ve bir defalık— bir kaynak girişi olduğu gerçeği ise ısrarla gözlerden uzak tutulmaktaydı.

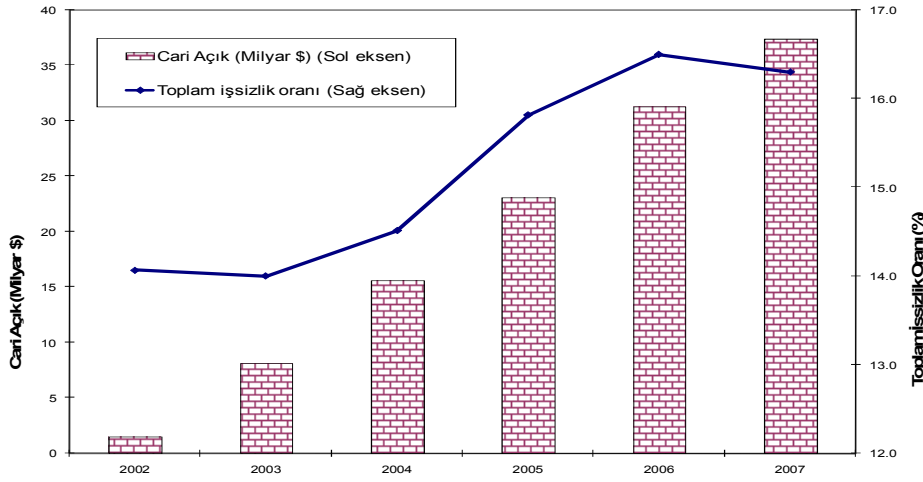
Ancak, cari açık tehdidi sadece finansman boyutuyla sınırlı değildir. Oysa, Türkiye’de cari açık sorunu çoğunlukla “*nasıl finanse edebiliriz?*” sorusuyla sınırlandırılmaktadır. “*Cari açığın finanse edilip edilmediği?*” kuşkusuz “*piyasa oyuncularının*” ve “*finans spekülâtorlerinin*” çoğunlukla kısa dönemli olan bakış açılarına ve finansal getiri hesaplarının muhasebesine son derece uygundur. Finansal sistemin spekülasyon dünyası, cari açığın finansmanı için Türkiye’ye çekilmesi gereken yabancı sermayenin hem boyutlarını, hem de biçimini büyük bir “ıştaha” ile izlemektedir.

Burada hemen vurgulayalım ki cari işlemler açığının kapatılması basit bir muhasebe dengesi meselesi değildir. Zira cari işlemlerdeki açık, nihai olarak yurt içinde yerli üretimi baltalamakta ve istihdamı geriletmektedir. Cari açık, nasıl finanse edilirse edilsin, özü itibarıyla Türkiye’de işsizlik sorununun derinleşmesine doğrudan katkıda bulunmaktadır.

Nitekim, TÜİK tarafından yayımlanan işgücü istatistikleri, Türkiye’de işsizlik sorunun tüm şiddetiyle sürmekte olduğunu belgelemektedir. *Açık işsizlik* oranının yüzde 9.6’da süregeldiği, “*iş başı yapmaya hazır, ancak iş aramaktan umudunu kesen*” gizli işsizler ordusunun da 4.2 milyon kişiye çıktığı Türkiye, hızla arttırdığı dış borçları neticesinde ucuz ithalata dayalı, bağımlı ve *istihdam yaratmayan* bir büyüme yolağı izlemektedir.

Nasıl finanse edilirse edilsin, *dış borçlanmaya dayalı cari açık ve işsizlik* aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Aşağıdaki şekil, bu olguyu açıkça dile getirmektedir.

Şekil 3. Cari İşlemler Açığı ve Toplam İşsizlik

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr

Şekilde 2001-krizi sonrasında Türkiye ekonomisinde gerçekleşen cari işlemler açığı sol eksenle, toplam işsizlik oranı (açık artı gizli işsizlik) ise sağ eksenle belirtilmektedir. Görüldüğü üzere Türkiye 2002'den bu yana giderek artan oranda cari işlemler açığı vermektedir. Söz konusu açık, özü itibarıyla, Türkiye'nin dış dünyaya sunmakta olduğu yüksek reel faiz getirisine dayanmaktadır. Bu şekilde uyarılan yüksek hacimli döviz girişleri döviz kurunu ucuzlatmakta ve ithalat talebini kamçulamaktadır. Türkiye'nin bir spekülasyon kazanç ve ithalat cennetine dönüştürüldüğü bu ortamda, yerli üretim ve istihdam yerine, dış dünyadaki üretim ve istihdam beslenmektedir.

Ucuz ithalat diğer bir yandan da yurt içinde yan sanayileri ve yerli ara malı ve girdi üreticilerinin kazançlarını eritmekte, ucuz ithal girdileri yerli sanayileri piyasadan dışlamaktadır. Bunun sonucunda orta ve küçük boy işletmeler ve dikey bağlantılı yan sanayiler teker teker üretimden çekilirken Türkiye'nin ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılığı artmaktadır.

Bu fasit daire ise çok yüksek maliyetlerle elde edilen dövizin tekrardan ithalat yoluyla dışarıya geri ödenmesi yoluyla tamamlanmış olmaktadır. Bu döngüyle birlikte işsizlik sorunu dönüşü olmayan biçimde yapısal ve kalıcı bir soruna dönüşmekte; ve Türkiye ulusal sanayinin artan ithalat bağımlılığı ve dış borç yükümlülükleri altında giderek bağımsızlığını yitirmektedir.

Bu bölümde son söz olarak, unutmamalı ki *küresel ekonomide krize en yatkın ülke, küresel finans sermayesinin en gözde konumda gördüğü ülkedir*. Türkiye, dış açıkları, döviz pozisyon açıkları, dış borç yükü ve sığ olan finans piyasalarının

kaldıramayacağı boyuttaki spekülâtif hareketleriyle, küresel krizden en şiddetli biçimde etkilenebilecek ekonomi durumundadır.

2-2. IMF Programı Üzerine

“IMF ile Anlaşmalı mıyız?”

Bu soruya verilecek olumlu cevap bazı çevrelerce küresel konjonktüre karşı bir “sigorta” işlevi görmektedir. Savlara göre Türkiye yurt dışından sermaye çekebilmek için yabancı “yatırımcıya” güvence sunmak zorundadır. IMF ile yapılacak bir anlaşma bu güven unsurunu sağlamada vazgeçilmez öneme sahiptir.

Bu noktada daha ileriye gitmeden önce “*IMF Programı*” kavramına açıklık getirelim. Her şeyden önce *IMF Programı kavramı ile kastedilen nedir? IMF Programı’nın çerçevesi nedir? Ne tür politikalar “IMF Programına” dahildir?* Bu soruların yanıtları elbette ki IMF heyetinin yurdumuza yaptığı seyahatlerin süresine indirgenemez. Türkiye’nin izlemekte olduğu iktisadi programın özgül nitelikleri bu sorunun can damarıdır.

2-2-1. IMF Programının İktisadi ve Siyasi Nitelikleri

Türkiye ekonomisi bildiğimiz üzere 2001 yılında derin bir krize sürüklendi. Krizin ardında yatan ana etkenin sıcak paraya aşırı bağımlı ulusal bankacılık sisteminin aşırı risk alması ve dış borçlanması sonucunda biriken balonun patlaması olduğu sık sık dile getirildi. Ancak 2001 sonrasında uygulamaya konulan (ve adına önceleri *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*, sonra da *Ulusal Program* gibi ifadeler yakıştırılan) istikrar programının da bizzat aynı temellere dayanmaya devam etmekte olduğu görüldü.

2001 yılından başlayarak Türkiye’nin IMF denetim ve gözetiminde sürdürmekte olduğu iktisadi programın tek bir temel unsuru bulunmaktadır: *Uluslararası piyasalara yüksek reel faiz sunmak ve finans sermayesini Türkiye’ye çekmek.*

Bu konuda, IMF’nin 2001 krizinin hemen ardından yayımlanmış olduğu Türkiye ülke raporu son derece öğreticidir. Aşağıdaki tabloda, IMF’nin web sitesinde 2001’in ortasında yayımlanmış olan söz konusu raporun “makroekonomik hedefleri” sergilenmektedir. Enflasyon, büyüme, faiz dışı fazla gibi değişkenlerin 2002 ve sonrasında almış olduğu değerlerin, daha o günlerde IMF ekonomistleri tarafından Türkiye’ye iletilmiş olduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye’nin 2002 sonrasında her yıl çok daha hızlı büyümüş olmasına rağmen, niye sürekli olarak “yüzde 5 büyüme” hedefinde ısrar etmiş olduğu da tablodaki verilerden anlaşılmaktadır! Tablo 2 ayrıca kamu maliyesinde milli gelire oranla yüzde 6.5’lik faiz dışı fazla hedefinin ve yıllık enflasyon hedeflerinin de ilk kaynaklarını ilgililere sunmaktadır.

Tablo 2. IMF Programı'nın Makro Ekonomik Hedefleri

	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH Büyüme Hızı	3.0	5.0	5.0	5.0	5.0
Kamu Kesimi Faiz Dışı Dengesi / GSMH	6.5	6.5	6.5	6.5	6.3
Enflasyon	35.0	20.0	12.0	8.0	5.0
İç Borç Nominal Faiz Oranı	69.6	46.0	32.4	27.4	23.9
İç Borç Reel Faiz Oranı	25.6	21.7	18.2	18.0	18.0

Kaynak : IMF, 2001 Türkiye Ülke Raporu (www.imf.org)

Dolayısıyla, Türkiye'nin 2002 sonrasında sürekli olarak yüzde 5 büyüme hedefindeki ısrarının temeli daha 2001'de IMF tarafından yayınlanmış olan ülke raporunun rakamlarına dayanmaktadır. Dikkat edilirse, Türkiye'nin 2002 sonrasında her yıl sonu hedeflemiş olduğu enflasyon hedefinin de bu tabloda daha 2001 yılında verilmiş olduğu görülecektir. (Oysa TC Merkez Bankası'nın "açık" enflasyon hedeflemesi rejimine geçişi ancak 2006'da gerçekleşecektir).

Burada işin ilginç yönü, Türkiye'nin 2001'de çizilmiş bulunan programın büyüme hedeflerinin üzerinde milli gelir artışları yaşamış olmasına rağmen (2003'te yüzde 5.9, 2004'te yüzde 9.9) büyüme hızının revize edilmesi, ya da faiz dışı fazla hedefinin gözden geçirilmesine hiç gerek duyulmamıştır. Sıcak para girişlerine dayalı cari açığın artarak sürmesine ve milli gelirdeki spekülasyon şüphelikleri körüklemesine karşın, örneğin 2005, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında büyüme hızı gene yüzde 5 olarak tespit edilmiş, faiz dışı fazla hedefi de yüzde 6.5 olarak kabullenilmeye devam edilmiştir. Türkiye, ekonomik yapıdaki gelişmeler ne olursa olsun, IMF tarafından 2001'de çizilmiş bulunan programa koşullandırılmış durumdadır.

Ancak Tablo'da geçen daha ilginç hedefler reel faizlerin seyrine ilişkindir. Tablo'nun son satırında izleneceği üzere, IMF'nin Türkiye için hazırlamış olduğu makroekonomik model, bir yandan enflasyonu 2006'ya değin yüzde 5'e çekmeyi hedeflerken, bir yandan da Türkiye'nin **sabit ve yüksek oranda reel faiz** sunan bir ekonomi olarak süregelmesine özen göstermektedir. IMF Programında Türkiye'nin 2001 sonrasında **reel faiz** yükünün yüzde 18'lerin altına inmeyecek biçimde önceden tasarlanmış olduğu Tablo'daki verilerden rahatlıkla izlenmektedir.

Sözün kısası, yüksek reel faiz sunarak, uluslararası spekülasyon oyunu içerisinde "ayrıcılık" bir konum kapma uğraşı aslında 2001 krizi sonrasında Türkiye'ye bizzat IMF tarafından telkin edilmiştir. IMF programı Türkiye'yi dünya ekonomisi içerisinde "yüksek reel faiz" sunan ve sıcak para girişleriyle ekonomisini istikrara kavuşturmaya çalışan bir ülke olarak değerlendirmektedir.

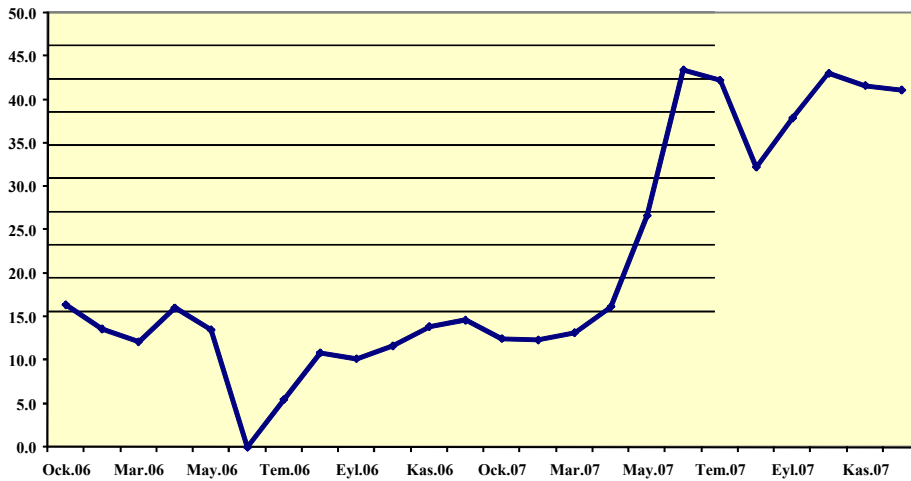
Türkiye ekonomisinin 2001 sonrasındaki göstergeleri, gerçekten de IMF programının hedefleriyle uyum içinde çalışmakta olduğunu belgelemektedir. TC Merkez Bankası verilerinden derlediğimiz aşağıdaki 4 no'lu Şekil, Türkiye'nin

2000’li yıllarda uluslararası piyasalarda sunduğu spekülâtif sıcak para getirisini aylar itibariyle sergilemektedir. Söz konusu "sıcak" para hareketlerini uyaran ana iktisadi değişkenin yurt içi reel faiz ile yabancı paranın (doların) yıllık aşınması arasındaki farktan (*arbitraj*) doğduğu bilinmektedir. Türkiye bu tür sermaye girişlerini yüksek reel faiz ve düşük döviz kuruna dayalı *spekülâtif arbitraj* sayesinde çekebilmektedir.

Buradaki *finansal arbitraj* değişkeni, Türk finans piyasalarına giriş yapan 1 dolarlık dövizin, dönem başındaki kurdan TL'ye çevrilmesi, TL bazında faiz geliri elde ettikten sonra da tekrardan döviz cinsinden yurt dışına çıkışı sonucu elde edilen net geliri göstermektedir. Bu işlem boyunca arbitraj geliri faiz haddi yükseldikçe artacak, TL'nin yabancı para karşısında değer kaybetmesi durumunda da gerileyecektir. TL bazındaki faiz oranını R, döviz kurundaki (TL/\$) artış oranını da Δ olarak gösterirsek, finansal arbitraj oranı $[(1+R)/(1+\Delta)]-1$ olarak tanımlanmaktadır.

Aşağıdaki 4 no’lu şekil’de yurt dışından Türkiye’ye finansal yatırım amacındaki bir yabancı sermayedarın yurtdışındaki en yüksek finansal getiriye veren enstrümana yöneleceği varsayılmış, bunun için de 3-aylık devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) faiz haddi seçilmiştir.

Şekil 4. Türk Finansal Piyasalarında Spekülâtif Finansal Geliri (yüzde)

Kaynak: TC Merkez Bankası veri dağıtım sistemi, www.tcmb.gov.tr

TC Merkez Bankası verilerinden Türkiye’nin sıcak paraya dayalı sermaye girişlerini özendirmek üzere, uluslararası finans spekülâtorlerine, özellikle 2007’nin ikinci yarısından itibaren yüzde 40’lar düzeyinde “net getiri” sunmakta

olduğunu hesaplamaktayız. ABD ve AB ekonomilerinde faiz oranlarının yüzde 3-4 düzeyinde seyrettiği bir ortamda, Türkiye sunmakta olduğu böylesine yüksek finansal olanaklar sayesinde ucuz döviz girişlerine dayalı bir tür “*spekülatif büyüme*”, ya da tarihimizden gözlemlerle, *Lale Devri* yaşamaktadır.

Uluslararası finans sermayesi şebekesi, Türkiye gibi “*yeni yükselen piyasalar*”da reel faizlerin yüksek olmasından büyük bir rant elde etmekte ve bu ülkelerin sunduğu spekülatif finansal arbitrajı kaybetmemek için piyasa dahili veya harici her türlü şantaja başvurarak faiz getirisini yüksek kılmaktadır. “*Türkiye IMF’siz yapamaz*” ısrarı da bu şantajın doğrudan ifadesidir.

Dolayısıyla, önümüzdeki günlerde tekrardan “*Türkiye IMF ile devam etmeli midir?*” sorusuna yanıt ararken, önce şu konuya açıklık getirmek gerekmektedir: Türkiye, uluslararası finans sistemiyle olan ilişkilerini gözden geçirerek, “*yüksek reel faiz-düşük kur*” politikasına son verecek midir? Zira söz konusu politika sürdürüldüğü müddetçe, Türkiye’nin IMF ile resmi bir stand-by yapıp yapmamış olmasının tek başına bir anlamı yoktur.

Ancak hal böyleyken, günümüz Türkiye’sinde IMF programının hedeflerini tartışmak; bu konularda düşünmek; bilimsel araştırmalar yapmak; ya da “*acaba faiz dışı fazlada ya da büyüme oranında yapılacak bir değişikliğin işsizlik, ücretler ve tasarruflar üzerine ne gibi etkileri olabilir?*” türünden sorular sormak kısaca yasaklanmıştır. *IMF’nin kurumsal çapası* diye anılan olgu, gerçekte Türkiye’nin ekonomik sorunlarını bilimsel yönlerden tartışmayı ve sorgulamayı reddeden bir yaklaşımdan ibarettir.

3. Küresel Kriz Üzerine Somut Dersler

Yukarıdaki satırlarda geniş olarak değerlendirildiği üzere, Türkiye’nin 2007’nin küresel krizinden etkileniş biçiminin daha önceki krizlerden farklı olacağını düşünmekteyiz. Türkiye’nin küresel krizi ***bankacılık sistemi üzerinden değil, finans dışı şirketlerin üretim, ithalat finansmanı ve işsizlik sorunları aracılığıyla*** yaşaması olasılığı yüksektir. Zira 2003 sonrası dönemde Türkiye’nin uluslararası ekonomiyle olan ilişkilerinin ana aktörleri “*bankacılık kesimi*”nden ziyade, “*reel üretici şirketler ve hanehalkları*” olmuştur. Bu süreç içerisinde finans-dışı şirketlerin ve hanehalklarının dış borçlarının hızla artmakta oluşu; ve bu kesimlerin ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmek için aşırı derecede ithalat ve dış borçlanma bağımlılığı içine sürüklenmesi, ulusal ekonomik dengelerde önemli bir kırılma kaynağı oluşturmuştu.

2009’da durgunluk içine sürüklenmesi beklenen dünya ekonomisi ve uluslararası finansman girişlerinin daralmasıyla bu kırılma kaynağının su yüzeyine çıkacağına yönelik kaygılar, IMF de dahil olmak üzere bir çok kesimde dile getirilmektedir. Aşağıdaki tablo, çeşitli kuruluşların “*son*” öngörülerini altında Türkiye ekonomisinin 2008 ve 2009’da yaşaması olası büyüme hızına ilişkin “*eski*” ve “*revize*” edilmiş tahminlerini özetlemektedir.

Tablo 3

	ESKİ		YENİ	
	2008	2009	2008	2009
IMF, Dünya	3.9	3.0	3.7	2.2
IMF, Türkiye	4.0	3.2	3.8?	2.3?
Morgan Stanley, Türkiye	2.7	2.5	2.3	1.9
TC Merkez Bankası			3.3	2.7

Öngörü çalışmalarından, krizin Türkiye'ye yansımalarının 2001 ve 1994 krizlerinde olduğu üzere “bir defalık” ve “spektaküler bir çöküş” biçiminde değil, “*zamana yayılmış ve uzun süreli bir durgunluk*” şeklinde tezahür edeceği anlaşılmaktadır. Bu süreçte, Türkiye’de reel sektör şirketlerinde iflasların artması, işsizlik sorununun daha da kronikleşmesi ve yaşanan durgunluğa bağlı olarak ithalat hacminin daralması ana beklentilerdir.

Uluslararası iktisat öğrencileri ekonomik krizlerin sınıflamasını yaparken kabaca iki gruptan söz ederler. **Birinci nesil** krizler kamu sektörünün aşırı harcama içine girmesi ve bütçe açıklarını merkez bankası kaynaklarından para basarak karşılaması sonucu ortaya çıkmış ve çoğunlukla 1970’li yıllarda görülmüştür. **İkinci nesil** krizler ise finans kesiminin eksik denetimi altında özel finans kuruluşlarının (bankaların) aşırı risk taşıması sonucunda bilançolarının aniden bozulması neticesinde ortaya çıkmıştır. Bankacılık kesiminin açık pozisyonlarının artması sürecinde finansal kırılganlık da derinleşmiştir. Bunun sonucunda döviz kurunun birden bire pahalılaşması bankaları ödeme güçlüğü içine sokmuş ve bu ekonomiler bir likidite ve döviz krizine sürüklenmişlerdir. 1994 Meksika, 1997 Asya, 2001 Türkiye ve Arjantin bu tür krizlere örnek gösterilmektedir.

Günümüzde bankacılık kesiminin bilançolarının daha yakından denetlendiği ve borçlanmalarının yakından takip edildiği gözlenmektedir. Oysa finansal olmayan kuruluşların ve şirketlerin dış borçlanması üzerine herhangi bir denetim mekanizması mevcut değildir. Şirketler döviz kurunun ucuzluğunu fırsat bilerek aşırı risk almaya heveslenmekte ve bunun neticesinde de dış borçlarını hızla arttırmaktadır. Bu sürece müdahalede bulunmak bir yana, mevcut hükümet bu olguyu “**piyasa güçlerinin kararları en rasyonel kararlardır**” fetişi ile göz ardı etmekte ve “**dışarıdan sağlıklı finansman geliyor**” değerlendirmesiyle adeta özendirilmektedir. Bu sürece bir de özel hanehalklarının “**kredi kartı borçları**” eklendiğinde finans dışı kesimin borçluluğunun önemli bir kırılganlık yaratması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Türkiye’de (döviz kurundaki pahalılaşıma yaşanması durumunda ...) aşırı dış borç içine sürüklenmiş bulunan şirketler ve hanhalklarının finansal dengeleri hızla bozulmaya itilecek ve reel sektörde önce küçük ve orta boy işletmelerden başlayan iflaslar, yan sanayilerin çökmesi ve yaygın işsizlik ile derinleşen bir **reel sektör** krizi yaşanabilecektir. Reel sektörün intibak mekanizmaları, finans sektörüne görece daha yavaş ancak daha kalıcı ve derin olduğu için, bu tür bir kriz tetiklendiğinde krizin biçimi, söz gelimi 2001’de olduğu gibi ani bir çöküş biçiminde değil, zamana yayılmış uzun süreli bir durgunluk şeklinde tezahür edebilir.

Bu tür bir kriz olgusu yukarıda saydığımız iki kriz tipolojisinden farklı olarak, gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde **doğrudan reel sektörden kaynaklanan bir üçüncü nesil kriz biçiminin** yapısal koşullarının oluşmakta olduğunu belirtmektedir. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu yüksek cari açık veren ve yüksek dış borç taşıyan ülkelerin böylesi bir tarihsel dönemde olduğu görülmektedir.

Aralarında Türkiye’nin de bulunduğu “Yükselen Piyasa Ekonomileri” 2008’in son çeyreğinden başlayarak finansal serbestleştirme sonrasının böylesi bir “yeni tip – **üçüncü nesil**” krize sürüklenmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Bu gözlemler altında küresel krizin öğrettiği ilk temel ders *serbest piyasanın dengeli ve istikrarlı bir ekonomi yaratacağı ve her türlü devlet müdahalesinin kaynağı israfına yol açacağı*ni savlayan neoliberal iktisat dogmalarının geçersizliğinin ortaya çıkmasıdır.

Küresel krizin bize anımsattığı ikinci önemli ders ise finansal sistemin işleyiş biçimine ve yapısal özelliklerine ilişkindir. Finansal sistem, reel mal üreten sektörlerin aksine bir spekülasyon ve beklenti dünyasıdır. Finansal sermayenin kazançlarının özünde risk, spekülasyon ve miyopik- kısa vadeli bakış açısının koşullandığı “çok acele” karar verme ve uygulama becerisi yatmaktadır. Finans dünyasının bu karakteristiğini görmezden gelen serbest piyasa ideologları, finansal krizlerin önlenmesi için *daha fazla şeffaflık* sağlanmasını yeterli çözüm olarak görmektedir. Bu sava göre, daha şeffaf bir kurumsal düzenleme ile şirketlerin aşırı risk alması önlenecek ve finansal sistem bir daha bu tür krizlere sürüklenmeyecektir. Dolayısıyla, devlet bundan böyle sistemin kurallarını şeffaf ve güvenilir bir biçimde belirlemeli ve sistemin kendi kendini denetlemesine karışmamalıdır.

Bu savın ne kadar tutarsız ve yanlış olduğu gerçeği ise mevcut krizin bizlere sunduğu önemli bir derstir. Bir an için bu tür bir ultra-şeffaflık düzeninin sağlandığını ve söz konusu şeffaf dünyanın kendi kendini aşırı riske ve yüksek oranlı borçlanmaya karşı denetleyebildiğini varsayalım. Böylesi bir dünyanın spekülatif getirileri son derece düşük olacak ve finansal sermayenin kazançları hızla eriyecektir. Oysa kapitalizm 1970 sonrasında sanayi sektörlerinde yaşanan

kar oranlarındaki gerilemeyi ancak finansal aktivitelere elde ettiği spekülasyon kazançları ile karşılayabilmektedir.

Ülkemiz de dahil olmak üzere, hemen tüm kapitalist dünyada sanayi işletmeleri gerileyen karlarını *faaliyet dışı* finansal spekülasyon aktivitelerinin getirdiği karlarla beslemek suretiyle ayakta kalabilmektedir. Bunun da ötesinde, başta ABD olmak üzere, kapitalizmin tüm metropol ülkelerinde ücretlilerin gelirleri reel olarak gerilemekte ve orta sınıfların alım güçleri düşmektedir. Orta sınıfların sistem içinde güçlü birer tüketici olarak korunması ancak bu kesimlere sağlanan borçlanma olanaklarıyla olasıdır.

Dolayısıyla, finansal risk ve aşırı borçlanma, aslında kapitalizmin 21. yüzyılın başında kendi kendisini üretebildiği iki temel unsurdur. Bu unsurların işleyiş biçimi bir yandan da sistemin periyodik krizleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kriz dönemleri kuşkusuz ki mevcut iktisat paradigmasının gözden geçirilmesi ve yeni hedeflerin tanımlanması için de fırsatlar oluşturur. Türkiye için böyle bir yeniden paradigma tanımlanmasının bu konjonktürde mümkün olacağı kanısındayım. Türkiye bu kriz konjonktürünü fırsat bilerek, mevcut neoliberal klişelerden uzaklaşıp, sanayileşmesini emek yoğun ve yüksek katma değerli sektörlerle yöneltmek suretiyle işsizlik ve yoksulluk sorunlarına da çözüm arayışlarına girebilir. Kanımca Türkiye'nin mevcut krizde en önemli fırsatı da burada yatmaktadır.